

CƠ SỞ CỦA SỰ HÌNH THÀNH CÁC THẺ LOẠI BÁO CHÍ

TRẦN QUANG

Khoa Báo chí - DHTH Hà nội

Hiện nay, báo chí Việt Nam đã đi sát và góp phần giải đáp nhiều yêu cầu cơ bản của đời sống xã hội, thỏa mãn phần lớn nhu cầu thông tin của đại bộ phận nhân dân. Để làm được điều đó, báo chí đã sử dụng nhiều hình thức và phương tiện khác nhau, các báo và tạp chí đã đăng cả thơ và truyện ngắn, các bài báo khoa học, các loại tranh ảnh nghệ thuật... nhưng văn chính luận vẫn giữ vị trí chủ yếu trong báo chí. Trong bài viết này chúng tôi muốn nêu vấn đề làm cơ sở cho việc phân chia thẻ loại bằng cách xem xét các dấu hiệu đặc trưng trong phương pháp, phương tiện và hình thức sử dụng tư liệu trên báo chí Việt Nam hiện đại. Ở đây chúng tôi sẽ không phân tích các đặc điểm riêng của từng thẻ loại chỉ xem xét những dấu hiệu chung nhất của từng nhóm thẻ loại qua sự giống và khác nhau của chúng.

I. Sự hình thành thẻ loại

Điều dễ nhận thấy là trong đa số các tác phẩm được đăng tải trên các báo và tạp chí đều sử dụng văn chính luận. Bởi vậy văn chính luận là công cụ quan trọng trong lao động báo chí. Tùy vào những tình huống, những trường hợp khác nhau, nhà báo sử dụng những phương pháp và hình thức khác nhau của văn chính luận để giải quyết vấn đề. Trong một số trường hợp chỉ đòi hỏi thông báo về một sự kiện nào đó. Trong những trường hợp khác lại cần phổ biến kinh nghiệm hoặc giải thích rõ ràng các quan điểm lý luận hay "phác họa" chân dung con người với những tình cảm, cá tính... của anh ta. Từ thực tiễn đó là hình thành các nhóm tư liệu tương đối ổn định. Những dấu hiệu đặc trưng, trùng lặp ấy cho phép phân chia thành các thẻ loại.

Báo chí Việt Nam hiện nay sử dụng hầu hết các thẻ loại như tin, phỏng vấn, tường thuật, thông tấn, tiểu luận, phê bình, bình luận, điều tra, diễm báo, thư từ (với tư cách là thẻ loại), ký, tiểu phẩm châm biếm và tiểu phẩm đả kích. Có thể nói, tin là thẻ loại xuất hiện sớm nhất. Cùng với sự phát triển của báo chí định kỳ, phạm vi các vấn đề và các lĩnh vực mà nó quan tâm đã hình thành nên văn chính luận. Trong hình thức phôi thai, tin đã từng có mặt trên những tờ báo đầu tiên ở Châu Âu⁽¹⁾.

Ở Việt Nam, sự xuất hiện báo chí Tiếng Việt gắn liền với những tham vọng chính trị của thực dân Pháp. Vì vậy, ngay trên những tờ báo tiếng Việt đầu tiên đã đăng những tin tức chính trị⁽²⁾, tiếp sau đó là sự xuất hiện của thẻ loại tiểu luận. Đặc trưng của nó là sự

tổng kết sâu rộng các sự kiện của đời sống xã hội, đưa ra những khái quát lớn trên các vấn đề chính trị - xã hội.

Báo chí Việt Nam hiện nay đã không ngừng hoàn thiện các thể loại, làm phong phú thêm bằng những nhân tố và phẩm chất mới để ngày càng thực hiện tốt hơn chức năng của nó. C. Mác viết: "Người phóng viên chỉ có thể coi mình là bộ phận của cơ cấu phức tạp, trong đó anh ta tự do lựa chọn chức năng xác định cho mình. Chẳng hạn, một người thì phản ánh ấn tượng trực tiếp tìm được giao tiếp với nhân dân, từ cảnh sống nghèo khổ của họ, còn người khác - nhà sử học - thì nghiên cứu lịch sử đã qua; người giàu cảm xúc thì miêu tả chính sự bần cùng đó, hơn nữa việc giải quyết vấn đề duy nhất này lại được đưa ra từ nhiều hướng. lúc thì trong phạm vi địa phương, lúc thì có quan hệ với cả quốc gia nói chung..."⁽³⁾. Tóm lại, Mác lưu ý rằng các bài báo khác nhau theo một số dấu hiệu. Dĩ nhiên không phải lúc nào các thể loại báo chí cũng tồn tại "trong một dạng thuần túy". Trong mỗi thể loại có thể dễ dàng tìm thấy ít nhiều dấu hiệu của những thể loại khác. Điều đó là bình thường, bởi vì báo chí mô tả cuộc sống với toàn bộ sự phức tạp và đa dạng của nó.

II. Những dấu hiệu của các thể loại

Trước hết là những dấu hiệu chung có ở tất cả mọi thể loại báo chí. Đó là tính trung thực với chân lý cuộc sống, dựa trên những tư liệu chính xác của hiện thực khách quan, miêu tả các hiện tượng và quá trình của đời sống xã hội một cách chính xác, là lập trường tư tưởng - chính trị rõ ràng. Bởi vậy mọi sự kiện, hiện tượng của đời sống được làm sáng tỏ. Tất cả các thể loại báo chí đều có thái độ tích cực đối với cuộc sống, đều hướng vào việc đạt được những kết quả tích cực trong công cuộc xây dựng đất nước, trong việc giáo dục nhân dân.

Tuy nhiên, mỗi thể loại lại có những đặc điểm riêng, những dấu hiệu tương đối ổn định.

Trước hết, các thể loại khác nhau theo đặc thù của đối tượng mô tả. Thông thường thì người phóng viên có quan hệ trực tiếp với các sự kiện, hiện tượng. Chẳng hạn, các thể ký và tin tức được xây dựng trên cơ sở những tư liệu nhận được từ "nguồn đầu tiên", nhưng có nhiều trường hợp, đối tượng mô tả (hay nghiên cứu) lại là hiện thực qua sự đánh giá của một người hay một nhóm người khác. Ví dụ: bài bình luận được xây dựng trên cơ sở những chi tiết tiêu biểu về những sự kiện riêng lẻ trong một lĩnh vực nào đó đã được công bố trên các phương tiện thông tin đại chúng; tác giả chọn lựa, phân tích một cách hệ thống, và bằng tư duy sắc sảo tái hiện một bức tranh tổng thể về đời sống xã hội, giúp người đọc hiểu sâu sắc và đầy đủ về vấn đề mà tác giả đề cập⁽⁴⁾.

Thứ hai là các thể loại được phân biệt với nhau theo chức năng, nhiệm vụ của công việc. Cùng một đề tài, nhưng tùy theo yêu cầu của cơ quan báo chí, người phóng viên có thể sử dụng nhiều hình thức và phương pháp khác nhau. Ví dụ: với đề tài "thành tích của một tập thể thầy thuốc", anh ta có thể viết ký chân dung của các bác sĩ, y tá..., viết bài thông tấn về kinh nghiệm điều trị bệnh cho nhân dân, viết tin ngắn mà trong đó tập trung các sự kiện quan trọng nhất trong công việc và thái độ đối với bệnh nhân.... Cùng một đề tài, nhưng trong từng trường hợp, bài viết sẽ có mục đích cụ thể và được giải quyết theo cách riêng. Tóm lại, khi xuất hiện tình huống báo chí, người phóng viên phải xác định

nên thể hiện chúng trong thể loại nào thì hợp lý hơn. Thực tiễn báo chí cho phép chúng ta đi đến tổng kết như sau: sự thông báo, phổ biến các sự kiện - đó là mục đích của tin ngắn. Khi cần giới thiệu với công chúng kinh nghiệm làm việc của một cơ sở sản xuất, cơ quan khoa học... thì dùng thể loại tin thông tấn. Khi cần mô tả con người (hay tập thể) trong cái diễn hình và cá tính của anh ta thì dùng thể loại ký....

Thứ ba là các thể loại báo chí khác nhau theo chiều rộng của sự phản ánh hiện thực và phạm vi của các tổng kết và kết luận. Thông thường trong tin tức chỉ thể hiện "một mẩu cuộc sống" với phạm vi hẹp: trong tiểu luận phạm vi bao quát các sự kiện của đời sống xã hội rộng lớn hơn nhiều. Các sự kiện mà nhà báo sử dụng càng có phạm vi rộng lớn hơn thì các kết luận và tổng kết càng phải có ý nghĩa hơn. Vì vậy, trong tiểu luận các kết luận, khái quát súc tích hơn trong tin tức.

Thứ tư là các thể loại khác nhau và các phương tiện hình ảnh - truyền cảm. Sẽ không có các tác phẩm ký nếu thiếu yếu tố hình tượng. Các tác phẩm châm biếm hay đả kích không thể thiếu sự mỉa mai, châm biếm cay độc hay giễu cợt. Trong tin tức, tiểu luận có thể không cần đến yếu tố nghệ thuật, nhưng trong ký và tiểu phẩm châm biếm bắt buộc phải có.

Trên đây là bốn dấu hiệu cơ bản nhất của các thể loại. Mỗi thể loại được xác định không phải bởi một dấu hiệu mà trong toàn bộ các dấu hiệu đó.

III. Các nhóm thể loại

Căn cứ vào thực tiễn báo chí Việt Nam hiện nay, ta có thể chia một cách ước lệ thành ba nhóm chính: 1. Nhóm tin tức - thông tấn; 2. Nhóm chính luận; 3. Nhóm chính luận - nghệ thuật.

Tuy nhiên, trong thực tiễn hoạt động báo chí thường có sự xâm nhập, đan xen, pha trộn giữa các thể loại. Điều đó không gây hại đến quá trình sáng tạo của các nhà báo, mà làm cho bộ mặt của báo chí ngày càng phong phú và đa dạng hơn; nhưng khi xây dựng tác phẩm cần chú ý đến việc nhấn mạnh cái quan trọng, cái chủ yếu của mỗi thể loại.

Những đặc điểm riêng biệt nhất (tính trội) của các nhóm thể loại:

a. Nhóm tin tức - thông tấn bao gồm tin (tin vấn, tin ngắn, tin bình, tin tổng hợp....), tường thuật, phỏng vấn được đặc trưng bởi cái mới của sự kiện, hiện tượng được thông báo. Đặc tính này của nhóm tin tức - thông tấn liên quan chặt chẽ với những tính chất của thông tin như tính độc đáo - sắc sảo, tính hợp thời, đặc biệt là tính linh hoạt. Dĩ nhiên, tính linh hoạt là đặc tính của thông tin báo chí nói chung, nhưng tính linh hoạt trong các thể loại tin tức đặc biệt cao. Biểu hiện cụ thể của nó - theo Charles A. Dana là: "Sự hấp dẫn và thời gian tính" (5). Nếu sự kiện được thông báo ngay lập tức khi vừa xảy ra hay đang xảy ra (tường thuật tại chỗ qua vô tuyến truyền hình hay đài phát thanh chẳng hạn) thì sẽ gây được sự chú ý đặc biệt của công chúng. Trong các thể loại thuộc nhóm này, sự phân tích, đánh giá, khái quát thường ở phạm vi hẹp và chỉ dựa trên những sự kiện riêng lẻ.

b. Nhóm chính luận bao gồm tiểu luận (với các dạng: xã luận, chuyên luận, lý luận tuyên truyền), bình luận (bình luận chung, bình luận theo chủ đề, bình luận quốc tế), phê bình, diềm báo, thư từ (với tư cách là một thể loại). Nhóm này khác với nhóm tin tức ở

chỗ sử dụng bút pháp chính luận ở mức độ cao hơn và phạm vi bao quát các sự kiện trong đời sống xã hội cũng rộng hơn nhiều. Mặt khác, trong các thể loại tin tức, bút pháp chính luận thường được sử dụng để khám phá, phát hiện nguyên nhân của các sự kiện, còn trong nhóm chính luận được dùng để chỉ ra tính quy luật của các sự kiện, đặt ra các vấn đề, nêu khuyến nghị có ý nghĩa to lớn, rút ra các kết luận. Hơn nữa trong nhóm chính luận, những sự kiện, hiện tượng riêng lẻ được xem xét hệ thống và sự liên kết hữu cơ trong xu hướng phát triển chung của đời sống xã hội. Tư duy sắc sảo, tầm nhìn rộng và kết luận vấn đề xác đáng là yêu cầu bắt buộc của nhóm chính luận. Tư tưởng của tác giả (hay của tòa soạn) về những vấn đề quan trọng của đời sống xã hội phải được thể hiện hết sức rõ ràng, nhất quán, bởi vì mục đích của các tác phẩm thuộc nhóm này là dùng lý lẽ soi vào sự kiện, hiện tượng để giúp công chúng hiểu đúng sự thật, hướng họ tới hành động tích cực, phù hợp với mong muốn của tác giả⁽⁶⁾.

c. Nhóm chính luận - nghệ thuật trong báo chí gồm có ký (với các dạng: bút ký, ký sự, tùy bút, phóng sự, ghi nhanh, ký chân dung, du ký, ký chính luận...), tiểu phẩm châm biếm và tiểu phẩm đả kích.

Các thể loại chính luận - nghệ thuật được hình thành và phát triển do có sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa bút pháp chính luận và bút pháp nghệ thuật.

Đặc điểm của nhóm thể loại này là sử dụng khái niệm và hình tượng để giải quyết một cách có hiệu quả những nhiệm vụ cụ thể như khám phá ra cái điển hình trong cái cá biệt, cái chung qua cái riêng, đi đến sự khái quát toàn vẹn, chỉ ra các đặc trưng trong hành vi con người.

Điều cần lưu ý là các khái niệm cũng có sức truyền cảm lớn, bởi vì quá trình nhận thức là quá trình cảm xúc.

Khi nhận biết được sự kiện mới công chúng không thể không có phản ứng lại cái mới này. Có những thông báo mang đến niềm vui, sự tán thành, có những thông báo mang đến sự phẫn nộ, lên án. Trong nhiều trường hợp, một thông báo ngắn, chỉ 5, 10 dòng; chẳng hạn và thành tích của học sinh Việt Nam trong kỳ thi học sinh giỏi quốc tế, không hề có tính nghệ thuật nhưng lại kêu gọi xúc cảm tích cực và mạnh mẽ. Ngược lại, một thông báo ngắn về một tên tội phạm giết người, cướp của hết sức tàn nhẫn, đã gây phẫn nộ cho người đọc. Bản thân sự việc không chỉ kêu gọi phản ứng của lý trí mà còn kêu gọi cả tình cảm con người. Trong nhóm chính luận - nghệ thuật, các phương pháp sử dụng ngôn ngữ gợi cảm được áp dụng rộng rãi: ẩn dụ, hình dung từ, ngoa dụ, so sánh... các phương pháp này cho phép mang đến cho khái niệm khả năng kêu gọi cảm xúc, nêu bật thái độ đối với cái được miêu tả, làm nổi bật bản chất, ý nghĩa của nó. Tóm lại việc sử dụng bút pháp nghệ thuật trong các thể loại thuộc nhóm chính luận - nghệ thuật có tác dụng tăng thêm tính hấp dẫn của tác phẩm, xúc cảm thẩm mỹ do tính hình tượng của ngôn ngữ, tạo cho người đọc tiếp nhận thông tin mới một cách hào hứng hơn.

Kinh nghiệm của báo chí chúng ta hiện nay cho thấy rằng việc kết hợp trong một bài báo tính chất và khả năng của các thể loại khác nhau trở nên rất cần thiết, đó là xu hướng của sự phát triển, làm cho các thể loại báo chí ngày càng phong phú và đa dạng.

CHÚ THÍCH

(1) Theo "Lịch sử báo chí thế giới: M. 1987. Năm 1609 ở Đức phát hành tờ "Wekly news". Lúc đầu, tin tức trên các báo này không mang tính chính trị.

(2) Theo "Lịch sử báo chí Việt Nam" - Hội nhà báo Việt Nam 1987. Tờ báo tiếng Việt đầu tiên là "Gia định báo" phát hành 1865 do Trương Vĩnh Ký làm chủ bút. Nội dung chủ yếu của báo này là tuyên truyền về chính sách "bảo hộ" của Pháp ở Việt Nam.

(3) C. Mác - Ăng ghen. Tuyển tập. T.1, M., 1970. tr 198.

(4) Xin đọc bài "Nhìn lại nền kinh tế thế giới 1993". Báo Nhân dân ngày 3/1/1994.

(5) Viết tin như thế nào? TTXVN Hà Nội 1992. tr 1.

(6) Xin đọc thêm trang "Nhân vật - tư liệu - sự kiện nhận định" trên báo "Nhân dân".

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Viết tin như thế nào? TTXVN 1992.
2. Lý luận văn học. NXB Giáo dục 1993.
3. Ký báo chí. NXB Thông tin 1992
4. Cách viết tin TTXVN. 1987.
5. Cách viết một bài báo. TTXVN. 1987.
5. Lý thuyết và thực hành báo chí. M. 1989.
7. Một số báo "Nhân dân", "Giáo dục và Thời đại", "Lao động", "Phu nữ Việt Nam"....
8. Lịch sử báo chí Việt Nam - Hội nhà báo Việt Nam 1987.

BASE OF FORMATION OF JOURNALISM STYLES.

Tran Quang

Faculty of Journalism, Hanoi University

In Vietnamese journalism, there's an alternation and combination of characters and abilities of different styles in a journalism work.

The article mention on 3 problems, considering as a basis of dividing styles in journalism:

1. Formation of journalism styles
2. Signs of journalism styles
3. Groups of styles.